

другорядна мета, а здебільшого така мета не ставиться взагалі. На наш погляд, ці ідеї найповніше реалізуються у процесі вивчення суспільних дисциплін, які у вищих інженерно-технічних навчальних закладах є важливим засобом формування особистісних якостей майбутнього фахівця.

До дидактичних умов, які забезпечують ефективність самостійної роботи під час вивчення суспільствознавчих дисциплін, відносимо: забезпечення взаємодії викладача і студентів; врахування індивідуально-психологічних властивостей студентів; розвиток особистісного потенціалу майбутнього фахівця; орієнтація на активну позицію студентів; особистісна адаптація теоретичних знань, саморозвиток та самореалізація особистості; освоєння інноваційного досвіду організації навчальної діяльності.

Обґрунтуємо ці дидактичні умови, спираючись на результати наукових досліджень. Серед значущих якостей випускників вищих навчальних закладів виділяють їх активну, творчу позицію, здатність до самомотивації, самоорганізації та самоконтролю. Тому до значущих особистісних якостей викладачів відносять уміння надати можливість кожному студенту ефективно самореалізуватися у самостійній навчальній діяльності. Діяльність, в основі якої лежить взаємодія викладача і студента, яка сприяє розвитку особистості, позитивно впливає на самостійну роботу студентів. Виявлені стійкі й повторювані елементи, які є найбільш значущими з точки зору бути сприятливими або несприятливими для самостійної роботи: зміст діяльності і технологія її здійснення; умови, в яких відбувається самостійна діяльність студентів; режим діяльності; характер взаємовідносин, поведінка, мотиви.

Умова організації самостійної роботи на основі взаємодії викладача і студентів спрямована на створення відповідних свобод для саморозвитку, самореалізації, самовизначення. Вона передбачає забезпечення у процесі самостійної роботи взаємоповаги, такту і терпіння у взаємодії між студентом і викладачем. Реалізація умови має здійснюватись з врахуванням потреб їх самовдосконалення, утвердження атмосфери відкритості, співробітництва, взаємодії і спілкування на рівних. До умов продуктивного самостійного навчання належать врахування індивідуально-психологічних властивостей студентів. Для врахування індивідуально-психологічних особливостей студентів у навчальному процесі можна використовувати як теорію рис особистості, так і типологічний підхід. Теорія рис особистості дозволяє забезпечити саме індивідуалізацію навчання, добирати для кожного конкретного студента своєрідний і відповідний його здібностям спосіб роботи. Але за реальних умов вищого навчального закладу викладач поставлений у певну залежність від розкладу, програми, обов'язкового переліку завдань.[3, с.145]

З метою реалізації умови врахування індивідуально-психологічних властивостей студентів викладачам необхідно під час організації самостійної роботи впроваджувати способи психологічного впливу на особистість студентів, які б сприяли переорієнтації їх на гуманістичну парадигму в професійній діяльності й розкритті їх творчої індивідуальності. Цього можна досягти шляхом використання методів і прийомів тренінгової роботи, зосередженої на процесах групової динаміки, тренінгах спілкування, розігрування ролей та ін.

Висновки. Самостійна робота як елемент навчання суспільствознавчих дисциплін студентів згідно вимог кредитно-модульної системи організації навчального процесу – здатна затвердити нові взаємини між суб'єктами навчання, направлені на активізацію навчально-пізнавальної діяльності студентів, яка забезпечить їх інтенсивне оволодіння комплексом знань, умінь і навичок та сформує сучасний світогляд незалежної, гармонійно розвиненої і творчо обдарованої особистості майбутнього фахівця.

Література

1. Гришук О. К., Філіпова Г. А. Самостійна робота студентів у контексті вимог Болонського процесу. LXV наукова конференція професорсько-викладацького складу, аспірантів, студентів та структурних підрозділів НТУ. Тези доповідей. – К.: НТУ, 2009. – 440 с.
2. Ципко В. В. Тести, вправи та завдання для самостійної роботи до вивчення курсу «Філософія» для напряму підготовки 6.040106 „Екологія, охорона навколишнього середовища та збалансоване природокористування” (для кредитно-модульної системи навчання) / Укл.: – К.: НТУ, 2008. – 34с.
3. Цюприк А. Я. Особистісно-орієнтований підхід до організації самостійної роботи студентів технічних коледжів у процесі вивчення суспільних дисциплін. Актуальні проблеми трансформації соціогуманітарної освіти 36. наук. праць за підсумками Всеукр. наук.-практ. конф.(4-5 грудня 2003р.) – Кам'янець-Подільський: Кам.-Под. державний університет, Інформаційно-видавничий відділ, 2004.-186с.

УДК 378.147:371.13

Лях В.В.

Сумський державний педагогічний
університет імені А.С.Макаренка

ДИСКУСІЯ ЯК МЕТОД ВИВЧЕННЯ ІСТОРИЧНОГО МАТЕРІАЛУ

У статті висвітлюються питання практичного використання творчо-діалогічного методу під час вивчення й осмислення історичного матеріалу, зокрема при обговоренні проблеми неоднозначного висвітлення у ЗМІ та наукових джерелах останніх років життя Петра Калнишевського. На конкретному матеріалі розкриваються технологічні основи ведення дружньої дискусії.

Лях В.В. Дискуссия как метод изучения исторического материала.

В статье освещаются вопросы практического использования творчески диалогического метода во время изучения и осмысления исторического материала, в частности при обсуждении проблемы неоднозначного освещения в СМИ и научных источниках последних лет жизни Петра Калнишевского. На конкретном материале раскрываются технологические основы ведения дружественной дискуссии.

Lyah V. Discussion as method of study of historical material

In the article light up the questions of the practical use creatively of dialogic method during a study and comprehension of historical material, in particular at the discussion of problem of ambiguous illumination in MASS-MEDIA and scientific sources of the last years of life of Peter Kalnishevskogo. Technological bases of conduct of friendly discussion open up on concrete material.

Постановка проблеми. Якість навчання у сучасних вищих і загальноосвітніх закладах пов'язана не лише з належною організацією його процесу, а й з мотивацією студентів й учнів до пізнавальної діяльності з обов'язковим використанням творчих методів. Такі методи вимагають більш активної уваги науковців, викладачів й учителів до якісного засвоєння знань та розвитку творчих здібностей підрастаючого покоління.

На жаль, ще й до сьогодні практикується заучування напам'ять великої кількості дефініцій та окремих текстів навчальних підручників. Таке навчання, на думку І.І. Панаєва, М.М. Скаткіна, В.І. Лозової, М.О. Лазарєва та багатьох інших науковців, не сприяє розвитку розумових здібностей, а інколи й шкодить йому. Особливо тоді, коли тексти навчальних підручників не відображують реальні події, бо ж деякі автори не професійно чи навмисно спотворюють, "підтасовують" їх задля короткочасної особистої вигоди.

Різноманітне висвітлення у наукових джерелах, підручниках і ЗМІ історичних подій спонукає відповідальних педагогів до ретельного вибору змісту, форм і методів навчання.

Слід зазначити, що багато нових історичних матеріалів неоднозначно сприймаються та належно оцінюються у колективах науковців, викладачів і краєзнавців. Досить часто нові знахідки викликають в опонентів роздратування, налаштовують їх один проти одного. Завданням творчого педагога у такій ситуації є реалізація його вмінь і навичок з діалогізації відносин студентів, учнів, спрямування таких відносин на їх взаємозбагачення, налагодження цікавої суб'єкт-суб'єктної взаємодії; згуртування студентського (учнівського) колективу та спрямування його на подальший пошук цікавих матеріалів про ті чи інші події.

На основі вищезазначеного, доцільним буде використання творчо-діалогічних методів, серед яких – дружня дискусія, що спрямовується на обов'язкове вирішення проблемних для учнів і вчителів завдань.

Аналіз актуальних досліджень. Аналіз філософської та науково-педагогічної літератури засвідчує, що діалогічні методи були предметом вивчення таких учених, як М. Бахтін, М. Бердяєв, М. Бубер, А. Добрович, В. Сухомлинський, Ю. Курганов, М. Лазарєв та ін.

М. Кларін відносить дискусію до форм організації навчання.

С. Мельникова і Л. Яворовська вважають дискусію різновидом ігрових форм занять, співробітництва, коли до обговорення проблеми залучаються всі учасники спільної діяльності.

В. Оконь відносить дискусію до групи методів засвоєння знань, а Ю. Бабанський – до методів стимулювання й мотивації учіння.

Отже, належне місце в оптимізації навчального процесу має займати дискусія. Особливо при вивченні історичних подій, опис яких неоднозначно трактується різними авторами. Так, наприклад, по-різному висвітлюють утримання останнього кошового Запорозької Січі Д. Яворницький, В. Грибовський, П. Єфіменко, А. Іванов, М. Колчин, І. Либерзон, В. Немирович-Данченко, Ф. Николайчик, Р. Пересветов, А. Скальковський, Г. Фруменков, І. Шаповал. Різний смисловий матеріал, вказаних авторів є гарним підґрунтям для обговорення проблеми. Метод діалогу широко використовується сучасним дослідником козацької доби В. Грибовським.

Метою статті є представлення методичних рекомендацій щодо інноваційної технології проведення дружньої дискусії при вивченні історичного матеріалу на прикладі досліджень вченими останніх років життя Петра Калнишевського.

Виклад основного матеріалу. Правильно організоване спілкування сприяє не тільки розвитку людини, а й поліпшенню міжособистісних відносин у колективі та позитивно впливає на стан її здоров'я. Саме тому у студентських і шкільних колективах необхідно велику увагу приділяти навчанню організації й проведенню дружніх дискусій.

При використанні такого методу необхідно заздалегідь ретельно продумувати та обговорювати тему, мету й завдання дискусії; готувати для студентів чи учнів питання; рекомендувати перелік літератури; розподіляти обов'язки; виробляти й обговорювати загальні правила її проведення тощо.

Дискусія має спеціально організовуватися, базуватися на наукових засадах, а процес обміном інформацією повинен спрямовуватися і непомітно коригуватися досвідченим викладачем чи вчителем (часто за методом евристичної бесіди). Варто зазначити, що процес організації товариської дискусії досить складний. Особливої складності набувають діалоги історичної тематики. Тут творчість необхідна на всіх етапах комунікації: і під час підготовки студентів та учнів до участі в дискусії, і в системі взаємодії з ними, і в управлінні процесом її ведення, і в дотриманні гуманістично-демократичних відносин між дорослими й підлітками.

У підготовчий період учасники дискусії діляться на активні робочі групи та спостерігачів. Тут не може бути місця для експромтів. Викладачем має проводитися серйозна ґрунтовна підготовка та навчання студентів чи учнів вмінням працювати у групах. Слід зосередити увагу не лише на чіткій організації роботи кожної дискусійної групи, а й на виборі ведучого, в обов'язки якого входять: залучення кожного з учасників до обговорення проблеми; аналіз та узагальнення сказаного; озвучення думок групи, щодо сказаного опонентами; формулювання висновків тощо.

Тривалий досвід роботи зі студентами історичного факультету підвів нас до відповідного розуміння, творчого переосмислення навчально-виховних проблем вищої, загальноосвітньої школи й до намагання поліпшення якості вивчення там окремо взятих історичних матеріалів і національного виховання студентської та учнівської молоді.

Для вирішення такого завдання були залучені члени студентського наукового товариства Міжнародної громадської організації "Козацтво Запорозьке", що діє при кафедрі педагогічної творчості та освітніх технологій СумДПУ ім. А.С.Макаренка. У процесі творчої праці науковці дійшли висновку, що дружня дискусія в обов'язковому порядку має проходити за чітко розробленими й погодженими зі всіма учасниками правилами.

Доречним буде навести зразок структури й правил ведення такої дискусії на прикладі дослідження останніх років життя Петра Калнишевського, кошового отамана Запорозької Січі. Ці правила впродовж двох років проходили апробацію при проведенні практичних занять зі студентами історичного факультету СумДПУ ім. А.С.Макаренка; учасниками козацького наметового табору Приватного благодійного оздоровчо-освітнього центру "Мурашка"; джурами та берегинями козацьких експериментальних класів КУ ССШ І-ІІІ ст. № 7, № 10, № 25 й отримали схвальну оцінку викладачів ВНЗ, козаків, педагогів загальноосвітніх і позашкільних закладів Сумської області.

Тож, враховуючи належний досвід використання творчо-діалогічних методів, ми радимо:

I. Розпочати дружню дискусію такими словами:

1. Сьогодні я пропоную поговорити про проблеми неоднозначного й суперечливого висвітлення у підручниках, наукових й науково-методичних працях, а також ЗМІ останніх років життя Петра Калнишевського: його арешту, з'ясування злочину, заслання й утримання у Соловецькому монастирі.

2. У мене є пропозиція обговорити, зібрані вами, матеріали про роки ув'язнення Петра Івановича Калнишевського – останнього отамана Запорозької Січі.

3. Перш ніж розпочати дискусію, приурочену року Петра Калнишевського, хочу попросити вас не лише утримуватися від суперечливих зауважень, а й намагатися допомагати один одному робити логічні висновки на основі досліджених матеріалів.

II. Намагатись постійно стимулювати свого співбесідника:

1. Мені приємно слухати такі повідомлення, прошу продовжувати висвітлення знайдених матеріалів.

2. Тепер мені цікаво почути Вашу думку, щодо зібраного матеріалу про ув'язнення Петра Калнишевського.

3. У кого ще є цікаві матеріали з відображення саме цього періоду (проміжку часу) життя останнього отамана Запорозької Січі?

4. Чи є ще бажані виступити?

5. Хто хоче внести доповнення чи висловити свою думку до сказаного?

6. А тепер давайте подивимося на це питання з іншого боку...

7. Пропоную розглянути ще один аспект даної проблеми.

III. Намагатись вносити коректні поправки у розмову:

1. Перш ніж говорити про..., спочатку давайте закінчимо обговорення розпочатого питання (такого-то проміжку часу життя Калниша).

2. Прошу не відволікатися від теми розмови.

3. Зачекайте будь-ласка, про це ми говоритимемо пізніше.

4. Обговорюючи проблеми неоднозначного й суперечливого висвітлення останніх років життя Петра Калнишевського, я хотів би зауважити, що головним у дискусії є посилення опонентів на архівні матеріали.

IV. У ході дискусії допускати такі висловлювання:

1. Коли деякі з дослідників заперечують перевезення майна Петра Калнишевського до Соловецького монастиря, то як можна пояснити той незаперечний факт, що на заслання його супроводжував ескорт з дев'яти трійок поштових коней, впряжених у дев'ять возів, а наш славний земляк впродовж 25-річного ув'язнення вдягався тільки в козацьке вбрання.

2. Якщо Петро Калнишевський з першого й до останнього дня ув'язнення мав особисту печатку "как особенное к сведению изъяснение" (тобто таку, що не втратила чинності), то чи можна його вважати пересічним в'язнем?!

3. Тільки знатний і шанований в'язень міг носити таке дороге, вишукане й добротне вбрання, яке було на Петрові Калнишевському під час його довгого утримання у Соловецькому монастирі.

4. У таких жахливих умовах, про які ви говорите .., – і року не виживеш.

V. Підбиваючи підсумки обговорення проблеми, використовувати такі репліки:

1. Підіб'ємо підсумки. У процесі обговорення зібраних матеріалів ми дійшли висновку, що...

2. Спробуємо узагальнити наші висловлювання щодо умов утримання Петра Івановича у тюремних келіях Соловецького монастиря...

3. На основі аналізу наукових джерел ми дійшли висновку, що з роками умови перебування Калнишевського у в'язниці значно поліпшувалися: він мав сухе, просторе, досить чисте й гарно опалювальне приміщення...

4. У зв'язку з тим, що архівні матеріали про ув'язнення Петра Калнишевського суперечать змісту підручника з історії для учнів 8-го класу, необхідно...

5. Підбиваючи підсумки дружньої дискусії, вважаємо за доцільне пропонувати організовувати подібні діалоги та різноманітні заходи з увіковічення пам'яті Калниша в інших загальноосвітніх навчальних і позашкільних навчально-виховних закладах Сумщини тощо.

VI. У ході дискусії намагатись керуватись такими правилами:

1. Говорити по суті: головне в дискусії на історичну тематику – логічні висновки з посиланнями на архівні матеріали, перевірені й осмислені наукові та інші історичні джерела.

2. Намагатись не змушувати учнів, а навпаки, – творчо мотивувати їх до активної участі в обговоренні проблеми.

3. Уникати в дискусії реплік, що принижують людську гідність.

4. Аргументуючи й відстоюючи свою точку зору, намагатись також надавати опонентові можливість висловити свої думки і з деякими з них погодитись.

5. Прагнути разом дійти істини, а не демонструвати особисту обізнаність.

6. Виявляти здібність уважно, доброзичливо, терпляче вислуховувати інші думки, які не співпадають з вашими ні за змістом, ні за смыслом.

7. Для зменшення протистояння замість аргументів (висловлювання думок) на власну користь, наводити інші точки зору на питання, що розглядається тощо [1, с. 21 – 23].

Звичайно ж, дотримання вище зазначених правил ведення дискусії та наповнення їх саме таким змістом неможливе без архівного підтвердження будь-якого висловлювання чи репліки.

Для більш продуктивного діалогу ми рекомендуємо у підготовчий період створити ініціативну групу, яка окрім розподілу обов'язків має заздалегідь визначити день та час проведення дружньої дискусії; потурбуватися про належне облаштування аудиторії: столи розставити так, щоб можна було бачити кожного із співрозмовників (бажано організувати "круглий стіл"), аудиторію прикрасити козацькими прапорами та козацькими іконами, портретом Петра Калнишевського, картинами, гаслами, крилатими висловами стосовно теми дискусії тощо.

Слід також прислухатися до попередження Владислава Грибовського щодо необхідності дотримання особливо обережного підходу до дослідження останнього періоду життя Петра Калнишевського. Адже деякі стійкі й жахливі історіографічні міфи про умови його утримання в Соловецькому монастирі досить сильно й не виправно негативно впливають на формування у студентської та учнівської молоді історичних уявлень.

До сьогодні жоден з дослідників не може достеменно вказати на конкретні камери чи келії його ув'язнення. Єдиною пам'яткою, пов'язаною з Петром Івановичем на Соловках, є могильна плита, що була встановлена на місці його поховання у 1856 році.

У той же час відомо, що Петра Калнишевського супроводжував з Москви до Архангельська ескорт з дев'яти підвод: на трьох розміщався конвой із в'язнем, а ще шість перевозили його майно [4, 163]. Підтвердження цьому ми можемо знайти у багатьох документах державного архіву Архангельської області [3, 341 – 342]. Виділялось йому по одному рублю на добу “дабы оной кошевой... не мог претерпеть глада, и в протчих нуждах недостатка” [3, 365]. Окрім того, що Петро Іванович харчувався тими стравами, які подавали вищому духовенству монастиря з верхньої трапези [2, 60], він мав можливість замовляти ту їжу, яка була до вподоби лише йому.

Як і на волі одягався й харчувався кошовий отаман бувшої грізної Січі Запорозької заможно й зі смаком. Так, наприклад, під час виходу до трапезної “Петро Калнишевський був одягнений у китайчаний синій “сюртук” з олов'яними гудзиками в два ряда або в червоний кармазин” [2, 61]. Зазначимо, що сюртук – це чоловічий верхній двобортний одяг з довгими полами, відкладним коміром і широкими лацканами. Кармазин – одяг з дорогого темно-червоного сукна.

Отже, “кошового утримували як знатного в'язня...” [2, 60]. Петра Калнишевського тричі переводили до різних келій. “В усіх трьох випадках умови перебування в'язня значно покращилися: він мав сухе, тепле й просторе приміщення (більше за чернецьку келію)” [3, 34]. У Петра Івановича з першого й до останнього дня ув'язнення була печатка як “особливое к сведению изъяснение” [3, 363]., тобто та, що не втратила чинності з часу його арешту й заслання. Доказом цього є клопотання П.І. Калнишевського до архангельського цивільного губернатора І.Ф. Мезенцова про дозвіл залишитися в Соловецькому монастирі послушником датоване 7 червня 1801 року. “У подленного прошения вместо подписания его Кольнишевскаго печать приложена” [3, 371 – 372].

Такі архівні відомості мають знати викладачі, вчителі, козаки, щоб у процесі ведення дружньої дискусії вміло висловлювати свої думки, аргументовано й логічно їх відстоювати; приваблювати до себе студентів і учнів, результативно впливати на їх розвиток.

А для цього він зобов'язаний мати не лише гарну підготовку напередодні дискусії, а й необхідні копії наукових статей, архівних документів, ілюстрацій тощо.

Ми не зосереджували своєї уваги на тих багатьох документах, що на сьогодні викликають сумніви у відповідальних дослідників козацької доби, але ж і їх потрібно добре знати та вміло використовувати у процесі впровадження в навчання творчо-діалогічного методу.

Організація педагогом навчання з розвитку навичок ведення дружньої дискусії стає для студентів, молодих козаків і підлітків тим чинником, який стимулює їх до самостійної праці, самоосвіти; вдосконалює уміння спілкуватися, вести бесіду; сприяє мотивації належної ініціативи і пізнавальної активності.

Практичну значимість нашої наукової й водночас навчально-методичної праці вбачаємо у тому, що узагальнюючи типові правила ведення товариської дискусії, ми на конкретному матеріалі показуємо викладачеві й молодому вчителю як потрібно налаштовувати учня на ведення продуктивного діалогу, виявляти, обґрунтувати й переосмислювати окремі етапи життя Петра Калнишевського.

Висновки. Використання численних наукових джерел і копій архівних документів у процесі проведення евристичних бесід, дискусій, диспутів, прес-конференцій з питань ув'язнення останнього кошового отамана Запорозької Січі мотивують викладачів до розробки й вдосконаленню лекційних і практичних занять; пошуку шляхів модернізації навчально-виховного процесу у вищому та загальноосвітньому закладі, сприяють більш якісному засвоєнню історичного матеріалу.

Література

1. Арват Ф.С. Культура спілкування: навч.- метод. посібник / Ф.С. Арват, С.В. Коваленко, П.М. Щербань – К.: ІЗМН, 1997. – 328 с.
2. Грибовський Владислав. Петро Калнишевський / Владислав Грабовський – Київ : 2007. –72 с.
3. Петро Калнишевський та його доба. Документи та матеріали. – К.: 2009. – 432 с.
4. Яворницький Д.І. Запорозжя в залишках старовини і переказах народу./ Д.І. Яворницький – Ч. II. Дніпропетровськ : Арт-Прес, 2005

УДК 371.314.6:371.32:94:372.48

Епик Л.І.

кандидат історичних наук,
ст.викладач кафедри історії України
Сумського державного педагогічного
університету ім.А.С.Макаренка

ВИКОРИСТАННЯ ПРОЕКТНИХ ТЕХНОЛОГІЙ ПРИ ВИВЧЕННІ КРАЄЗНАВЧОГО МАТЕРІАЛУ НА УРОКАХ ІСТОРІЇ

У статті дається характеристика проектної технології, заснованої на впровадженні в учбовий процес методу проектів - цільових завдань, рішення яких забезпечує спроектований кінцевий результат, оволодіння учнями знаннями, уміннями і навичками в процесі виконання практичних завдань.

Ключові слова: проектні технології, краєзнавство.

Епик Л.И. *Использование проектных технологий при изучении краеведческого материала на уроках истории.*

В статье дается характеристика проектной технологии, основанной на внедрении в учебный процесс метода проектов – целевых заданий, решение которых обеспечивает спроектированный конечный результат, овладение учениками знаниями, умениями и навыками в процессе выполнения практических заданий.

Ключевые слова: *проектные технологии, краеведение.*

Epik L. *Using of project technologies for the study of study of a particular region.*

Article brightly described project technology, that is based on project method –aim tasks, solution of which form final result: getting of some knowledge, skills, acquired habit, while practical tasks.

Author analyzed private experience of using such educational technology based on mastering of local history information at the History lesson.

Keywords: *project technologies, study of a particular region.*

Нині в освіті України відбувається процес, спрямований на удосконалення традиційних методик і методів роботи з учнями, пошуку й розробки нових альтернативних технологій, більш ефективних, оптимальних, результативних, ніж ті, що існували в минулому. Здійснюється поступовий перехід до особистісно зорієнтованих технологій навчання, які б сприяли самореалізації учня на основі природних даних і розвитку здібностей.